НАГЛАСИ, ПОВЕДЕНИЕ И ЛИЧНОСТНИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА УЧАСТНИЦИТЕ В ПРЕСТЪПНИ СДРУЖЕНИЯ

Автори: Георги Кирилов, Петя Попова
Рецензенти: доц. д-р Ива Пушкарова, доц. д-р Ралица Илкова

Кои са индивидуално-психичните, социалните и поведенческите параметри, които определят склонността към организирана престъпна дейност и участие в престъпни сдружения? Кои са социалните фактори, които водят до проява на подобни личностни тенденции?

Тези въпроси са предмет на постоянни изследвания от различни хуманитарни науки в продължение на десетилетия, което определя необходимостта от мултидисциплинарен подход към тях. Те са в основата на различни обяснителни модели, които оказват влияние и върху наказателното законодателство за противодействие на организираната престъпна дейност, и върху съдебната практика по неговото прилагане.

На база анализ на приключилите наказателни производства в периода 2012-2018 г. пред специализираните съдебни органи, данни от затворническите досиета на осъдени в по-ранни периоди лица и подробен преглед на научната литературата от областта на юридическата и криминалната психология настоящата публикация очертава някои основни особености на участниците в престъпните сдружения. В нея е представен единен психо-социален поглед върху тези извършители на основата на най-често срещаните личностови особености и социални фактори, които обуславят включването в и заемането на определено йерархично място в престъпно сдружение.

Целта на изследването е да подпомогне българското правосъдие в разпознаването и реакцията срещу организираната престъпна дейност, като внесе знания от неправните науки в правните концепции и подходи към законовите понятия, очертаващи поведението на участниците в престъпни сдружения. В тази връзка, анализът се стреми да улесни българските правосъдни и правоохранителни органи и в работата им със съдебната психологична и психиатрична експертиза (СППЕ), чиито възможности за изясняване на престъпното поведение на обвиняемия не се използват достатъчно в практиката.

1. Личността на извършителите на организирана престъпна дейност като цяло е непълно и повърхностно развита в съдебните актове.

Анализът показва отсъствие на стандартизиран правосъден подход на използване на СППЕ за цялостно изследване на участниците и ръководителите на престъпните сдружения. Като цяло провеждането на СППЕ на обвиняем/подсъдим и свидетел е много рядко срещано изключение в практиката на специализираните съдебни органи, което следва да се оцени като крайно

неблагоприятна практика. Дори когато СППЕ е проведена, нейните задачи са твърде ограничени, а заключенията ѝ не се обсъждат подробно в съобразителната част на съдебните актове.

В хода на производството няма практика да се извършва и оценка на рисковете от рецидив и от сериозни вреди, дори когато лицата са задържани под стража за достатъчно продължителен период от време[1].

В същото време организираната престъпна дейност е явление с ясно изразен системен и групов характер, предполагащо дълбоки и относително трайни нарушения на социализацията на дееца и силно свързано с негови базисни вярвания, устойчиви характерови черти, личностова идентичност и житейски стратегии за справяне. Ангажирането с такава престъпност засяга цялостно личността, а не само отделни нейни проявления и аспекти, каквато е конвенционалната престъпност. За разлика от нея, организираната престъпност е начин на живот, начин на социална реализация и проява на личностовата етика. Наказателната отговорност на такъв извършител по принцип трудно би могла да бъде прецизно индивидуализирана и ефективно реализирана, ако конкретната личност не се познава достатъчно задълбочено.

Въпреки това прегледът на съдебната практика позволява да се открояят някои общи и повтарящи се черти на типичния **участник** в престъпно сдружение.

Първо, това е **субект с девиантно асоциално минало**, най-често осъждан.

Второ, престъпното му поведение се **влияе от общите фактори на престъпността** – относително ниско или нефункционално образование, липса или дефицити в професионалната реализация, дисфунционална семейна среда и др.

Трето, **проявените в престъпната дейност личностови особености зависят в голяма степен от предмета на дейност на сдружението**. Така например участниците в сдружение с цел трафик на хора имат ясно изразени манипулативни качества и експлоатационни нагласи[2]. Участниците в сдружения с предмет на дейност търговия с наркотици са по-склонни към пряка агресия и фрустрационна неустойчивост[3]. На по-ниските изпълнителски нива преобладават неавтономни субекти, описвани в някои от актовете като „страхливи“[4], но ако сдружението изпълнява престъпления с ясно

[1] Такова изследване в рамките на прилаганата от местата за лишаване от свобода система за оценка OASys е възможно и силно желателно. За целта е достатъчно съответната затворна администрация да бъде писмено сезирана от съответния орган по разследване или съда. Такава оценка може да бъде извършена и от вещо лице в рамките на СППЕ, ако му бъде поставена такава задача.

[2] Вж. напр. **НОХД № 1464/2013 г. на СНС**.

[3] Вж. напр. **НОХД № 394/2014г. на СНС**.

[4] Вж. напр. **НОХД № 1389/2013 г. на СНС.**

виктимизирани пострадали (напр. трафик на хора, отвличане, изнудване), на тези нива функционират участници с развити насилствени стратегии[5].

Четвърто, **личностните качества са в пряка връзка с позицията и ролята, които деецът заема и изпълнява в престъпното сдружение**. Така например, лицата с организаторски качества, нагласи за контрол и упражняване на власт и агресивни стратегии очаквано заемат ръководните и лидерските нива в сдруженията[6].

2. В науката са известни **различни теоретични подходи**, обясняващи формирането на престъпното поведение, които имат отношение и към организираната престъпна дейност.

2.2.1. Според **теорията за социалното учене** придобиването на престъпни наклонности се осъществява в рамките на процес, при който чрез диференциална асоциация, взаимно укрепване и имитиране сред връстници се стабилизират моралните основи и разсъждения, вкл. насилствено поведение, склонност към тежки правонарушения и др.[7]

В областта на организираната престъпна дейност тази обяснителна теория е сред водещите, тъй като включването и функционирането в престъпна общност е вид девиантна социализация.

При извършителите на организирана престъпна дейност асоциацията с нарушители на социални норми се дължи пряко на липсата или дисфункционалността на авторитетните обекти на социализация - семейство, училище и т.н. При тези лица нарушенията в социализацията са дълбоки, тежки или системни. Те засягат личностовата идентичност, която е сред основните детерминати на поведението. Това е така, тъй като основните фактори за личностовото самоопределяне са социалните групи, към които принадлежи индивидът[8].

От своя страна **участието в престъпно сдружение има вторично–криминогенен ефект върху участниците в него, тъй като то се превръща в микросоциална среда, в която престъпното поведение се толерира, насърчава и награждава**. Това на свой ред допълнително откъсва участниците в престъпните сдружения от обществени групи, които биха могли да окажат про-социално въздействие. Този **вид маргинализиране** би могъл да е сред **причините за устойчивото участие** в престъпни групи и организации, като в

[5] Вж. напр. **НОХД № 1464/2013 г. на СНС.**

[6] Вж. напр. **НОХД № 1389/2013 г. на СНС** (деецът е с организаторски качества, безскрупулен, в поведението си лъже и отправя закани)**, НОХД №2210/2013г. на СНС** (деецът е властен, контролира поведението на дилърите дори извън сдружението, използва финансовата зависимост на участник в сдружението, за да го държи в починение)**, НОХД № 394/2014г. на СНС** (деецът е настоятелен, избухлив, в поведението си си служи със заплахи).

[7] Walker et al, 2000; Akers et al., 1979; Henry et al, 2001, Chung and Steinberg, 2006

[8] Tajfel, 1982; Turner et al, 1987.

определени ситуации и при определени личностови особености този фактор се превръща във **водещ мотиватор за участие и принадлежност.**

Така например, лице с неустойчив афект и силна изява на агресия, може да бъде отхвърлен от обществото, което не толерира агресивното му поведение, и привлечен от престъпно сдружение, в което такова поведение е символ на власт и авторитет. В тази хипотеза личностовите особености „срещат“ субекта с престъпното сдружение. Аналогично, при житейски негативни събития субектът може да преосмисли ценностите си и да намери алтернативни социално неприемливи начини за справяне. В трета генерална хипотеза субектът е формиран в среда, която не му е предоставила модели за социално приемливо поведение и в процеса на тяхното търсене той бива „прихванат“ от престъпни общности, в които поведенческите модели са много ясни, а автономията на участниците – по-силно ограничена в сравнение с членовете на социално приемливите общности.

Психиатърът и философ Алфред Адлер (1956 г.) описва правонарушителите по принцип като хора, страдащи от „**липса на социална заинтересованост**“, и приема, че те гледат, слушат и говорят по различен от повечето хора начин, имат **индивидуална логика и индивидуална интелигентност**. Според Адлер извършителите на престъпления страдат от погрешна оценка за света, собствената си значимост и тази на останалите хора, като тяхната криминална индивидуалност се корени в изкривяването на тази когнитивна оценка. Това според него настъпва в ранното детство – на 4-5 годишна възраст и потвърждава тезата за дисфункционалност на семейната среда. При формиране на погрешна представа за себе си и за света поведението на детето се променя и става по-неадаптивно. Това го поставя в позиция да бъде неглижирано и дори отхвърляно и изолирано от заобикалящите, а то от своя страна стабилизира погрешната оценка за света и за себе си, като изкривява и представата за другите.

Тази обяснителна схема е особено валидна за извършителите на организирана престъпна дейност. Психологичните оценки за тях, изготвяни в рамките на наказателния процес и впоследствие при изтърпяване на наложените наказанията, традиционно установяват нестабилна и завишена самооценка, повърхностна и неадекватна оценка на средата и силно завишена субективност на преживяванията, интерпретациите и поведенческите избори. Част от тези особености е широко разпространената склонност на извършителите да изкривяват действителността по начин, който субективно им позволява да не разпознават и да не се съобразяват с установените правила.

В този смисъл за тях е валидна концепцията на американския социолог Едуин Сутърланд (1947 г.), според когото криминалното поведение, заучавано в социалните интеракции, **включва техники за извършване на престъпления и мотиви, рационализации и нагласи, които предопределят нарушаването на**

закона. Според Сутърланд извършителят е изложен на дефиниции, фаворизиращи нарушаването на закона.

Тази теория намира потвърждение в редица примери от съдебната практика в материята на организираната престъпност и по-конкретно в описанията на процеса на интеграция на извършителя в престъпното сдружение. Такъв е примерът с пирамидално структурирана организирана престъпна група от 15 мъже и 2 жени за разпространение на марихуана[9]. Единият от участниците първоначално отговарял само за държане на телефоните за поръчки, впоследствие започнал да отговаря на повикванията и да насочва клиентите към улични дилъри. Така започнал да съхранява списък на постоянните клиенти и техните контакти, после – да съхранява самите наркотици и предстояло да започне да приема плащания, но групата била разкрита. Обвинителният акт по случая описва механизъм на социално заучаване, напредването на което изменя позицията, ролята и отговорностите на субекта в сдружението.

Тези примери ясно очертават разликата с престъпното сътрудничество от вида на съучастието, при което липсва толкова мащабен и всеобхватен процес на социално учене.

По-късно, Сикес и Матза (1957 г.) развиват възгледа за социалното поведенческо заучаване, като оспорват становището, че делинквентността е следствие от деликвентна субкултура. Според тях индивидът може да неутрализира влиянието на конвенционалните норми и ценности чрез когнитивни вярвания или нагласи по типа на: отричане на отговорността („Аз съм жертва на обстоятелствата“), отричане на вредата („Аз не причинявам истинска вреда“), отричане на жертвата („Те си получиха заслуженото“), укоряване на укорителите („Ти правиш по-лоши неща“) и позоваване на по-висша лоялност („Приятелите ми зависят от мен“).

Бандура (1986 г.), който е автор на същинската теория за социалното заучаване, идентифицира специфични когнитивни процеси, които ефективно неутрализират позитивното социално влияние. Той ги нарича „**механизми на морално освобождаване**“ и ги систематизира като: морално оправдание (деянието се изобразява като такова в услуга на по-висока морална цел); евфемистично етикетиране (използването на езика за привидно обозначаване на деянието като по-добро); изгодно сравнение (деянието се сравнява с по-лошото поведение, така че да изглежда сравнително по-безобидно[10]); отместване на отговорността (деянието се възприема като причинено от някой друг); дифузия на отговорност (в съучастие и престъпно сдружение всеки участник може да сведе до минимум своята лична отговорност); пренебрегване или изкривяване на

[9] **Пр.пр. № 318/2012 г. на СП.**

[10] В практиката този механизъм се проявява най-често като сравнение с друга категория извършители, представени като по-опасни, които са наказани еднакво или по-леко от дееца и това според него го поставя в ролята на онеправдан или прекомерно наказан.

последствията (вредните последици от деянията са сведени до минимум или игнорирани); дехуманизация / деперсонификация на жертвата и приписване на вина.

Тези вярвания, нагласи и механизми не са строго специфични само за извършителите на организирана престъпна дейност, но за сметка на това в практиката се споделят от всички обвиняеми и осъдени за такива посегателства. Защитните им позиции в общия наказателен процес са основани на отричане и омаловажаване на извършеното и прехвърляне на отговорност, дори когато процедурата включва самопризнания и независимо от влиянието на защитника[11]. Още по-показателни са данните от затворническите досиета на осъдените, които очертават трайна некритичност към извършеното и богато разнообразие от устойчиви оневинителни и оправдателни нагласи[12]. По-задълбоченият анализ на субективните им позиции разкрива **подмяна и игнориране на безспорни факти на престъплението, което потвърждава впечатлението, че една от най-устойчивите стратегии на този род извършители е лъжата**.

2.2.2. Създателят на когнитивно-поведенческата терапия Аарон Бек и негови колеги (1990 г.) определят шест „самоподдържащи се“ дисфункционални вярвания, които са типични при извършители, диагностицирани с антисоциално личностово разстройство. Доколкото в изследваните съдебни случаи с такава диагноза са повечето ръководители на престъпни сдружения, когнитивно-поведенческата теория е с висока степен на валидност за тях.

Тези вярвания са: 1) обосновка: „Искането на нещо или желанието да се избегне нещо оправдава действията ми.“; 2) мисленето е вярване: „Моите чувства са напълно точни, просто защото са мои“; 3) лична непогрешимост: „Винаги правя добър избор“; 4) чувствата са факти: „Знам, че съм прав, защото се чувствам прав за това, което правя.“; 5) безсилието на другите: „Мнението на другите е нерелевантно за моите решения, освен ако другите не контролират непосредствените последици.“; 6) незначимост на последиците: „Нежелани последици няма да настъпят или те няма да имат значение.“

Повечето от тези вярвания се наблюдават например в случай от практиката на Комисията по помилването при президента от 2016 г.[13] Осъденият (41-годишен) за участие през периода от 2009–2011 г. в организирана престъпна група, създадена за добиване на марихуана, е описван от затвора като „егоцентричен индивидуалист“, субективен в оценките на хората и явленията от

[11] Осъдените по споразумение и по процедура на съкратено съдебно следствие по необходимост сътрудничат на обвинението и формално признават вината си.

[12] Такъв е примерът с 19-годишен участник в престъпно сдружение, извършвало грабежи в чужбина, който лично е отговорен за 23 деяния и бил осъден на 6 години лишаване от свобода. Затворът в гр. Ловеч го описва като личност с незадоволително ниво на личностова зрялост и социална компетентност. Не е склонен да поеме отговорността за извършеното и да осъзнае вредите. Търси оправдания в средата, обкръжението и обществото. Към корекционни мероприятия се отнася привидно сериозно (**Доклад на Комисията по помилването по молба Вх. № 94-03-208/15.07.2015 г., докладчик Пламен Конов**).

[13] **Преписка по молба Вх. № 94-03-341/11.10.2016 г., докладчик Юлия Бояджиева.**

обкръжаващата го действителност, импулсивен и склонен към рискове, със самооправдателни нагласи. „Твърдо и упорито отстоява собствените си възгледи и съждения“, не приема отговорността за извършеното и само формално разпознава сериозността му. Страда от биполярно афективно разстройство.

3. Мотивационният механизъм на организираната престъпна дейност е сложен и основан на множествен мотив, но типично се доминира от стремеж за материално облагодетелстване.

За неговото прецизно разпознаване съществено значение има изясняването на **нагласите**, които стоят в основата му и които при отделните извършители могат да са много различни[14]. Това е така, тъй като те се формират многофакторно, като силно зависят от индивидуалните нарушения в степента и начина, по който социалните стандарти са усвоени и внедрени в поведението. Посоката и съдържанието на отклонението от тях (девиацията) е сбор от множество величини, вкл. макросоциални[15]. Поради това не е възможно създаването на теоретично убедителен и практически полезен обобщен профил на извършителя на организирана престъпна дейност по подобие на извършителите на някои конвенционални престъпления (напр. сексуален престъпник).

Взаимодействието между личностови характеристики и социални фактори, водещо до делинквентни прояви, се обуславя от появата на фрустрация при изпълнение на значими цели. Фрустриращите събития предизвикват негативни афективно-емоционални реакции, които се реализират в деструктивно поведение. Най-често тези инциденти се повтарят и стават устойчив модел, когато индивидът знае, че може да избегне свързаните с тях наказания. Този механизъм е един от основните, които определят трайната криминализация на личността, характерна за извършителите на организирана престъпна дейност.

Типичните за организираната престъпност нагласи са в **причинна връзка с мястото и ролята, които субектът заема в структурата на престъпното сдружение.** Така например, лабилното самочувствие, определящо нагласи за насилствено поведение, е по-вероятно да обуслови изпълнителска роля в сдружение с авторитарен лидер, докато

[14] Повечето обяснителни психологични подходи към разбирането на престъпното поведение са склонни да представят едно индивидуализирано обяснение, фокусирайки се върху възможните биологични или психологически фактори (**Canter, D.V.**, Criminal psychology, 2008, Hodder Education). Най-често и основно се акцентира върху личния мотив на извършителя да предприеме престъпно поведение от определен вид, с който пряко са свързани потребностите и емоциите му. Мотивът обаче е свързан с определен вид нагласи**,** а те, вкл. криминалните, се формират в процеса на индивидуално развитие (**Гайдаров, К.,** „Несъзнаваното в криминалното поведение“, Сборник „Научни доклади“, VI Национален когрес по психология, София, ноември 2011 г.). За да се разгърне мотивът, е необходимо да се проявят първични процеси, идващи от изначалната нагонност на индивида. При извършителите на престъпления и особено на организирана престъпна дейност причиността типично се извежда пряко от нагоните за постигане на удоволствие и избягване на неудоволствие. Тази подбуда остава неосъзната, но поражда престъпния мотив, който обосновава постъпката от гледната точка на съзнанието. Така в актуалното съзнание попадат само отделни нюанси от субективната причинност. До скритата, неосъзната част, която подхранва нагона, може да се достигне само с помощта на психопрофилиране и онтогенетично познаване на субекта и специфичната му история.

[15] Колкото по-консолидирано, структурирано и институционализирано е едно общество, толкова по-малка е вероятността да възникнат системни девиации у гражданите

преживяванията за грандиозност и възприемането на другите като слаби и внушаеми, типични за първичния психопат, по-скоро определят лидерски амбиции.

Формирането на криминална нагласа и взимането на решение за участие в престъпно сдружение са в голяма степен резултат от процеса на формиране на личностовата **психосоциална идентичност**[16], която определя и **начина, по който лицето реагира на наказателноправна репресия**.

Хората с **изградена идентичност са в по-малък риск да станат част от престъпна организация, освен когато тяхната идентичност е негативна**. Такива лица разкриват висока резистентност към наказателна репресия и висок риск от рецидив, а корекционната работа с тях в хода на изпълнение на наказанието е особено трудна, защото вече са интернализирали устойчиви отрицателни поведенчески модели и трудно се разделят с тях. Тяхна особено типична характеристика е умелото изграждане на неверни оневинителни версии и готовността за радикална подмяна на доказани и лесни за установяване факти. При изтърпяване на наказанието са в състояние относително успешно да имитират поправително повлияване за даден период от време, поради което корекционната работа с тях изисква специфична професионална подготовка и опит. Обичайно са в ролята на лидери или членове на

Психосоциалната идентичност е усещане за самотъждественост във време и пространство*. Тя се изгражда в контекста на специфична социална среда.

Две са основните сфери, в които индивидът се самоопределя и реализира – идеологическа и интерперсонална. Идеологическата е свързана с вярвания, нагласи, ценности; докато интерперсоналната е обвързана с модели на поведение и заложени схеми за отношенията и осъществяването на връзка с другите. Възможни са **четири статуса** на идентичността в зависимост от това колко е активен индивидът в собствения си избор (изградена или наложена идентичност) и каква е степента на личностна ангажираност (ниска или висока).

Изградена е идентичност с висока степен на ангажираност и активност в избора, която завършва приблизително до към 17-годишна възраст, доколкото през юношеството личността се самоопределя и поставя жизнената си цел. **Наложена** е идентичност с висока личностна ангажираност и ниска степен на избор. **Дифузията на личността** се наблюдава при ниска степен на личностна агажираност и ниска или висока степен на активност в избора. **Мораториум или криза на идентичността** са налице при недостатъчна личностна ангажираност и висока степен на активност в избора.

Адамс и Бенион създават въпросник за обективно измерване на статусите, който може да се ползва при индивидуалното психологично оценяване в хода на СППЕ**.

*** Ериксон, Е.**, „Идентичност, младост и криза“, 2013 г.

** М.Стефанова, К.Байчинска, Криза и дифузия в психосоциалната идентичност в условията на социални промени; Сборник Научни Доклади, VI Национален конгрес по психология, София, ноември 2011

[16] В България процесът на формиране на личностовата психосоциална идентичност е затруднен от липсата или недостигът на всеобщо ясни перспективи и споделени социални норми, като влияние оказват насилието в медиите и публичната среда в съчетание с неограничения достъп до информация и публична толерантност към индивидуалното изразяване. Наблюдава се силна поляризация в двете дименсии –силно самоопределяне или липса на самоопределяне. Вж. повече у **Стефанова, М., К. Байчинска**, Криза и дифузия в психосоциалната идентичност в условията на социални промени; Сборник Научни Доклади, VI Национален когрес по психология, София, ноември 2011 г.

лидерското звено в структурата на престъпното сдружение.

Такъв е примерът с осъден на доживотен затвор без замяна лидер на престъпно сдружение от полицейски служители, действало в периода май 1993-май 1994 г. с предмет на дейност кражби и въоръжени грабежи, придружени с убийства и телесни повреди (тогава бил 22-23 годишен)[17]. Произхожда от семейство с добър социален статус, в което бил формално възпитаван да се съобразява с общоприетите ценности и правила и бил подкрепян да взема самостоятелни решения. Според затворническата администрация осъденият е с ,,много добри интелектуални възможности и разнообразни интереси“. Близо 20 години след началото на наказанието затворническата администрация го описва като подозрителен към всичко и всички, с лидерски качества, умее точно да поставя и реализира целите си, гъвкав и пластичен, ориентиран към самосъхранение чрез отстояване на самостоятелност, с добър контрол над емоциите и поведението. ,,С действията си се стреми да задоволява собствените си егоистични потребности“ и ,,неоснователно заявена претенциозност“, като ,,ценностната система е егоцентрична с изразени нагласи за независимост“. Стреми се да спазва реда, но не постига особен ефект. Субективните му позиции, изразени в негови молби и писма, са построени върху неверни твърдения, представящи го като онеправдан и несправедливо потискан[18].

Друг пример от тази група е на 34-годишен извършител, осъден на 10 години лишаване от свобода за образуване и ръководене на организирана престъпна група за разпространение на наркотици. В миналото бил осъждан за грабеж и изнудване, а след разкриването на групата се укрил в ЮАР, където бил осъден за измама и незаконно притежание на оръжие и депортиран в България. Успоредно с престъпната дейност работил като предприемач, монтьор, барман и ватман. Близо година и половина след началото на наказанието затворническата администрация в гр. Белене го описва като ,,автономен, саморефлексивен, уравновесен, честолюбив“. В поведението си ,,следва значими за него мотиви“, общува избирателно, трудно се разкрива. ,,Способен на лоялност, коректност, толерантност, може да отстоява мнения и позиции“. Емоционално и волево умерено устойчив, с нагласи да спазва реда, адаптивен. Работи, многократно награждаван. Съхранени са лидерските амбиции – осъденият участва активно в живота на затворническата общност, ,,сътрудничи на администрацията“, съдейства при организиране на спортни турнири, избран за председател на груповия съвет и за отговорник за вътрешния ред и дисциплина. Счита се за невинен и несправедливо и тенденциозно осъден. Към молбата му за помилване е приложено копие от частно изявление на трето лице, излагащо ,,оневиняваща

[17] **Присъда 39/11.07.1996 г. по НОХД 68/1995 г. на ОС-Кюстендил, изм. с Решение 29/1999 г. по ВНОХД 31/1998 г. на САС.**

[18] **Справка за помилване по молба с вх. Но: 94-03-619/10.12.2012 г.**

молителя версия за факти, които са категорично опровергани по време на наказателния процес и не се подкрепят от никакви доказателства“[19].

Лицата с **наложена (предрешена) идентичност** са рискови единствено при негативен модел на поведение в средата. Корекционната работа с тях изисква повече време, но доколкото те променят стратегиите и поведението си под влияние на външен натиск, могат да се повлияят от наказателна репресия. При тях от особено значение е не толкова процесите на поправяне и превъзпитание в местата за лишаване от свобода в хода на изтърпяване на наказанието, колкото процесът на реинтеграция в общността след освобождаването им. Ако те се върнат в криминална среда, е много вероятно престъпното им поведение да се възобнови[20].

Индивидите с **криза в идентичността** експериментират различни алтернативи и търсят жизнена позиция. Те нямат ясна самоопределеност и вероятността да се включат в престъпни организации е голяма. Те обаче са чувствителни не само към отрицателните, но и към положителните влияния на средата, поради което се поддават на наказателноправна корекция с висок успех. Препоръчителните подходи включват корекционни мерки, водещи до разширяване възможностите за избор[21].

---

[19] **Справка от затвора и доклад на Комисията по помилването по молба с Вх. № 94-03-40/31.01.2017 г., докладчик Ива Пушкарова.**

[20] Такъв е примерът с 53-годишен участник в престъпно сдружение от трима участници, създадено с цел каналджийство на групи хора през границата с Гърция, осъден на 4 години лишаване от свобода и 4000 лева глоба. С девиации в поведението от малолетен, трудно завършва средно образование поради няколкократно отпадане от училище. В миналото многократно осъждан, вкл. за каналджийство, а още по-рано – за маловажен случай на бракониерски дърводобив (трудовата му заетост била в строителството и дърводобива). Две години и половина след началото на изтърпяване на наказанието затворът съобщава, че самооценката му е нестабилна и завишена, личат вътрешни колебания, водещи до компромиси в желанието му за по-добро пласиране. Контактите с околните са повърхностни. Все още не е формирана достатъчно задълбочена самокритичност, което да гарантира недопускане на сходни грешки. Не приема отговорността за извършеното. Стреми се да оправдава и омаловажава някои свои постъпки. Не е агресивен или конфликтен, но склонен към безразсъдно и рисково поведение. Недооценява вредните последици от деянието си и го омаловажава. Формиран в условия на всепозволеност. (**Присъда от 23.09.2014 г. по НОХД № 1888/2014 г. на СРС, Справка от затвора в гр. София от 2.12.2015 г.**).

Аналогично в случай с 45-годишен ръководител на престъпно сдружение с цел държане и разпространение на неистински парични знаци, осъден на 7 години лишаване от свобода, когото затворът в гр. Варна описва като комуникативен и социално зрял, но без задълбоченост на преживяванията, с повърхностни оценки за средата, завишена самооценка. В работата си в затвора се проявява като дисциплиниран и съвестен, добре адаптиран към затворническата среда, многократно награждаван. Не се признава за виновен за извършеното престъпно деяние (**Справка по молба за помилване с Вх. № 94-03-14/09.01.2012 г.**).

[21] Такъв вероятно е примерът с 20-годишен участник в престъпно сдружение за източване на банкови карти, създадено в чужбина, чиято дейност била разкрита в самото начало преди да бъде осъществено неправомерно получаване на чужди парични средства. Деецът бил студент, чийто баща наскоро починал след дълго боледуване и оставил семейството с тежки дългове. Тази лична криза мотивирала дееца да се включи в сдружението. След изтърпяване на част от наказанието той бил освободен, върнал се у нас, създал семейство с малолетно дете, започнал работа, продължил висшето си образование и подкрепял болната си майка, без да допуска никакви правонарушения (**Доклад на Комисията по помилването при Президента по молба с Вх. № 94-03-257/12.06.2017 г., докладчик Ралица Илкова**).

Друг такъв пример е 29-годишна жена, осъдена за участие в две престъпни сдружения за разпространение на наркотици. И двете престъпления извършила под влияние на семейството на съпруга

Най-висока е обществената опасност на извършители с **дифузна идентичност**. Те нито са самоопределени, нито са мотивирани да бъдат. Податливи са на влияние и се самоопределят чрез референтните групи. Най-често обитават ниските изпълнителски нива на престъпните сдружения. Нямат ясна поведенческа и житейска посока, не са отдадени на ценности и цели, нито активно се опитват да ги достигнат. Възможно е никога да не са изследвали алтернативите или да са сметнали задачата за твърде заплашителна и смазваща. Те са в апатия. Вероятността от устойчиво криминално поведение е най-висока при тях, особено ако не желаят да търсят алтернативи. При тях корекционните мерки трябва да са насочени към увеличаване на степента на устойчивост на самоопределянето[22].

4. При анализа на връзката между **потенциална личностова патология и организираната престъпна дейност** интерес представляват два основни класа индивидуални фактори: биогенетични и психични.

4.1. Биогенетичните обясняват криминалното поведение с дисбаланса в мозъчната активност, породен от свръхдействие или недостиг на определени химични вещества[23]. Този подход търси пряка връзка между влиянието на определени трансмитери и конкретни личностови черти. Анализите на съдебната практика не дават основание за извод за пряка и значима връзка между този клас фактори и организираната престъпна дейност. Това създава основания за предположение, че този въпрос изобщо не се разпознава и изследва от правосъдните органи.

си, който също бил ангажиран с такава дейност. Във връзката си с него развила наркотична зависимост. След осъждането преодоляла зависимостта си и родила дъщеря, по повод отглеждането на която наказанието било прекъснато (**Доклад на Комисията по помилването по молба Вх. № 94-03-696/11.05.2012 г., докладчик Ива Пушкарова**).

[22] Такива примери са: 29-годишен участник в престъпно сдружение с цел разпространение на наркотици, осъден на 7 години лишаване от свобода през 2011 г. Затворът в гр. Белене го характеризира като приспособима личност с аналитична мисъл макар и под средното за затворническата общност интелектуално ниво, завишено самочувствие, непостоянен. Трудно постиска авантюристичните си наклонности (**Доклад на Комисията по помилването по молба Вх. № 94-03-694/09.12.2011 г., докладчик Ива Пушкарова**); 29-годишен боксьор, осъден на 7 години лишаване от свобода за участие в ОПГ с цел разпространение на наркотични вещества. Като участник в сдружението принуждавал трети лица да разпространяват наркотици. С извършеното нарушил изпитателния срок по условно предсрочно освобождаване от изтърпяване на наказание за образуване и ръководене на ОПГ и грабеж. Бил формиран в неблагоприятна семейна среда на домашно насилие. Затворът в гр. Варна го описва като „комбинативен, коварен и отмъстителен“, „с добро самообладание, когато може да се възползва от обстоятелствата“, „с постоянни претенции“, „конфликтен, несдържан, на моменти агресивен и груб, некоректен“. „Възползва се от всяка възможност да извлече полза, без да се чувства задължен някому“. „Демонстрира сила“. Многократно и тежко наказван дисциплинарно. Наказанията са последвани от „конфронтационно поведение, подстрекаване към неподчинение, постоянни жалби срещу условията на изтърпяване, агресивен и груб към другите затворници“. (**Доклад на Комисията по помилването при Президента по молба Вх. №** 94-03-227/05.08.2015 г **г., докладчик Ива Пушкарова).**

[23] Нарушенията на допамина води до психотична симптоматика. Серотониновата медиация помага за инхибиране на поведението и понижаването й води до депресия; тестостеронът води до повишена агресивност. Макар да липсва доказателство за специфичен криминален ген, ценното в подхода е откритието, че има генни кодове на невротрансмитери, чиито дефект води до импулсивност и реактивна агресивност. Вж. повече у **Ончев, Г.**, Личностова абнормност в клиничната практика, София, 2012 г.

4.2. В **психичния подход** има две направления[24].

Според първото **престъпното поведение корелира с определени личностови черти, които могат да го стабилизират, макар да не се отрича ролята на мотива и референтната среда**[25]. Така например, високият риск за престъпно поведение корелира добре с черти като враждебност, агресивност, нарцистичност, импулсивност. Изведените в рамките на това направление наблюдения са валидни за всеки вид престъпна дейност, като в контекста на организираната престъпност могат да обяснят по-скоро механизмите на обвързване с престъпно сдружение от определен вид и с определен предмет на дейност, престъпна кариера в рамките на дейността и структурата му, трайността на участието в него, типа престъпно лидерство, ако деецът влезе в тази роля.

Второто направление **търси отговори в психопатологията**. Неговите обяснителни схеми са с висока валидност в материята на организираната престъпност и относително **най-голяма практическа полезност за правосъдието**, тъй като **сред извършителите преобладават лица с личностови разстройства и акцентуации** в значително по-голяма степен в сравнение с хипотезите на конвенционална престъпност и контролните извадки на лица с непрестъпно поведение. Това означава, че **с помощта на стандартни изследвания (СППЕ, оценка на риска от рецидив и др.) могат да бъдат очертани факти с непосредствено наказателноправно значение, свързани с личността на дееца**.

Сред извършителите на организирана престъпна дейност, идентифицирани през съдебната практика, преобладават лица с непълноценни личностни истории и дефицитна семейна среда. Личностовите разстройства и акцентуации се срещат повече при лидерите на престъпните сдружения. Участниците имат определено ниво на социализираност, но то остава в периферния им живот и тя не е дълбоко вкоренена в личността им. Те имитират социален живот, но по-скоро нямат интегрирано в съзнанието си социално пространство, т.е. не са способни на емпатия и създаване на ефективни връзки и в съзнанието си са сами.

Когато става дума за психопатология у криминалната личност, се говори за личностни разстройства, основно характеризиращи се с неустойчив афект[26]. За съжаление, липсата на практика на съдилищата да провеждат СППЕ на обвинени в организирана престъпна дейност лица пречи да се установи дали и какви личностови отклонения са налице при тях и каква е връзката с предмета на

[24] Вж. **Приложение 1: Формиране на престъпната личност съгласно психодинамичната парадигма.**

[25] Хоугън създава въпросник, с който се изследва вероятността човек да се ангажира с контрапродуктивни, вкл. престъпни поведения на работното място (корупция например). **Hogan, R.**, What is Personality in Psychology, Department of psychology, University of Tulsa.

[26] **Гайдаров, К.**, Психопатология на криминалната личност, Сборник Научни Доклади, VI Национален когрес по психология, София, 2011 г. Вж. **Приложение 2: Личностни разстройства с неустойчив афект**

дейност на сдружението, ролята на дееца в него и мотивационният механизъм на изпълняваната от него дейност.

Все пак, на основата на анализ на изложената в съдебните актове фактология, може да се направят следните изводи и допускания.

Първо, **дълбоката психопатология и психиатрична продукция са рядко срещани сред извършителите на организирани престъпления**[27]. Във всеки случай, такъв случай не бе открит в българската съдебна практика след 2012 г.

Второ, **най-често обвиняемите разкриват акцентуации и черти на гранично, нарцистично, хистрионно или асоциално разстройство.** При голяма част от извършителите може да се предположи, че **престъпното поведение е изцяло социално обусловено** под влияние на социалната среда и семейството и не е свързано с изразена личностова патология.

В тази връзка е важно да се отбележи, че извършителите на користно мотивирани рационални престъпления, каквато по принцип е организираната престъпна дейност, не образуват група с ясно изразени личностови особености, свързани с мотива за материална облага. По-голямо влияние върху профила оказват нарушенията на социализацията, водещи до създаване и интегриране в алтернативна асоциална общност (престъпно сдружение), поради което потенциалната патология най-често се проявява в нарцистична личностова структура.

Трето, независимо от хипотезата, обществеоопасното поведение, което впоследствие прераства в организирана престъпна дейност, се проявява рано – в **детството или юношеството.**

5. При анализите на личността на извършителя на организирана престъпна дейност от значение е изследването на рисковите фактори, които обуславят т.нар. ,,**антисоциален потенциал**“. Такива фактори могат да бъдат темперамент, импулсивност, ниска интелигентност, липса на емоционална интелигентност, дисфункционални модели на възпитание, домашно насилие, родителски конфликти, асоциални родители, социо-икономически фактори, влияние на референтни групи и др.

Изследователите описват **дългосрочен и краткосрочен антисоциален потенциал**[28]. Краткосрочният се определя предимно от ситуативни фактори, които имат отключваща функция (скука, алкохолна употреба). Такива лица рядко имат устойчиво криминално поведение, поради което не са типични извършители на организирана престъпна дейност. Те обаче могат да се ангажират със сътрудничество или инцидентно съучастие с участници в престъпно сдружение.

[27] Ray Bull,Clarie Cooke,Ruth Hatcher; Criminal Psychology,2006

[28] К.Гайдаров, Психопатология на криминалната личност, Сборник Научни Доклади, VI Национален когрес по психология, София, ноември 2011

Хората с по-висок антисоциален потенциал са в по-голяма степен склонни към системна престъпна дейност, вкл. организирана. Три основни фактора го индуцират: устойчиви източници на влияние, когнитивен стил за взимане на решение и индивидуални черти.

Разнопосочността на данните от изследванията за съотношението между генетичните фактори и фактори на обкръжението в детерминацията на криминалното поведение означава, че съществуват променливи, които опосредстват ефектите на тези групи причини. Такива модератори са възрастта при извършване на първото провинение и дихотомията насилствено-ненасиствено правонарушение. Когато става дума за насилствени прояви в детството (рушене на имущество, нападение над други деца, отправяне на заплахи), те са минимално обусловени от обкръжението. Обратно, що се отнася до неагресивни антисоциални действия (бягство от училище, кражби, употреба на наркотици), са установени значими ефекти на обкръжението върху поведението.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. К., Гайдаров,Несъзнаваното в криминалното поведение, Сборник Научни Доклади, VI Национален конгрес по психология, София, ноември 2011
2. Г. Ончев, Личностова абнормност в клиничната практика, София, 2012
3. К.Гайдаров, Психопатология на криминалната личност, Сборник Научни Доклади, VI Национален когрес по психология, София, 2011
4. Душкин С.В. Особенности личности преступника, совершающего контрабанду в Российской Федерации // Общество и право. 2011. N 2. С. 195 - 198.
5. Е.Ериксон, Идентичност,младост и криза, С.1993
6. М.Стефанова, К.Байчинска, Криза и дифузия в психосоциалната идентичност в условията на социални промени; Сборник Научни Доклади, VI Национален когрес по психология, София, ноември 2011
7. Неделчо Стойчев,Насилието, психологически анализ на местопрестъплението, 2016
8. С.Куртев,Е.Маджаров,Психологическо изследване и патолгия на осъдените,приемащи и даващи материални облаги,сп.Затворническо дело, кн.4/1993
9. Х.Силгиджян-Георгиева,Аз-концепция и психосоциална идентичност.Жизнения преход към зрелостта,С1994
10. В.Н. Бурлаков, Криминологическая характеристика личности организованного преступника
11. David V Canter ,Criminal psychology (2008, Hodder Education)

12. Eugene Soltes, Why they do it, Inside the mind of white collar criminal, PublicAffairs, NY

13. *Melanie Klein, Envy and Gratitude*, Tavistock Press 2001

14. Prof. Robert Hogan – What is Personality in Psychology, Department of psychology, University of Tulsa

15. Peter Fonagy, Attachment Theory and Psychoanalysis,2001

16. Wayne Petherick and Grant Sinnamon (Eds.) - The Psychology of Criminal and Antisocial Behavior. Victim and Offender Perspectives (2017, Academic Press) стр. 29

17. Ray Bull,Clarie Cooke,Ruth Hatcher; Criminal Psychology,2006

18. Human Resource Management for MBA and Business Masters 3rd Edition

ПРИЛОЖЕНИЕ 1:
ФОРМИРАНЕ НА ПРЕСТЪПНАТА ЛИЧНОСТ СЪГЛАСНО ПСИХОДИНАМИЧНАТА ПАРАДИГМА

Формирането на престъпната личност и в двата подхода намира обяснение в психодинамичната парадигма, според която формирането на личността, осъществено в най-ранните етапи на развитие, се обуславя от следните типове отношения:

- Афективно-емоционална връзка със значимите обекти. Преживяването на ежедневните взаимодействия с тези фигури служи като модел, който постепенно бива интернализиран от детето като част от психичната му структура.

- Моделът води до изкристализиране на определени когнитивно-репрезентативни модели в психиката, наречени обектни отношения (М.Клайн)[29]. Това са специфични модели на възприятие, на нагласи и очаквания по отношение на себе си, другите и света. Оттук следва, че начинът, по който родителят се отнася към детето, ще предопредели неговия вид мисловни, емоционални и поведенчески нагласи, проявяващи се под формата на базови личностни характеристики. Този проявен в психиката начин на отнасяне по-късно бива повторен от индивида в неговите отношения с околните.

- Теория на ума – според Питър Фонаги[30], доброто взаимодействие с родителските фигури развива у детето разбиране, че човешкото поведение се опосредства от психични състояния (вярвания, намерения, очаквания, чувства). Това става чрез адекватно отразяване на детските вътрешни преживявания от страна на родителите, което трансформира първичните репрезентации на тези преживявания (възприемани като афекти или телесни усещания) – във вторични – мисловни и символни. Първичните репрезенатции започват да се асоциират с определени, съответстващи и психични състояния, които не просто ги обозначават, но могат да обясняват и предсказват поведение (свързват намерения, вярвания, мисли и чувства с поведения и последствия). По този начин Азът започва да се преживява като унифицирано и кохерентно цяло, съставено от психични репрезентации, устойчиви във времето и пространството. Азът става способен за ефективна емоционална саморегулация на базата на психични символни репрезентации – ментализация. Това вторично репрезентиране позволява успешно разграничаване на собствените психични състояния от тези на другите. Това е в основата на емпатийното разбиране на чуждата перспектива, различна от собствената. Постигане на такова ниво на личностова организация позвлява отреагиране на негативни емоции по зрял начин и отчитане на другите със собствен психичен живот и граници.

[29] *Melanie Klein, Envy and Gratitude*, Tavistock Press 2001
[30] Peter Fonagy, Attachment Theory and Psychoanalysis,2001

- Според Гейл Прайс (Харвардски университет) човешката добронамереност и жестокост са вродени. Склонността към правене на добро се развива в контекста на „доброто родителстване“ Когато това добро родителстване не се състои или бива прекъснат потенциалът на детето да развие чувството за „ние“ е намален или изчезва. Моралното поведение се развива при наличие на преживяване на интегрирана личност, приемане на различието, сигурни модели на привързаност и развиване на способността на вътрешен самоконтрол.

На тази основа Прайс развива тезата, че в основата на аморалното поведение лежат силни негативни емоции, акумулирани в травматични взаимодействия със значимия обект. Тези хора не са способни на символна репрезентация и поради това нямат съзнателен контрол над импулса. Ситуации, които напомнят тези застрашаващи интегритета на Аза негативни преживявания, липсата на добър, позитивен модел на привързаност се превръща в благоприятна основа за възникване на асоциални поведение.

Провалът в изграждане способността за ментализация има три последствия за психичния живот:

-недобре структурирани възприятия за идентичност – чувстват, че не са отговорни за своите действия; интуитивно усещат, че са ограничени в базисното качество да свързват намерения с действия, което лежи в основата на усещането за лично деятелство.

- прогнозиране на психичните последици от дадено действие спрямо другия. Не могат да разберат как се чувстват другите – липса на отразяване на собствените им преживявания от родителя.

-базистни проблеми в системата от психични репрезентации- мисли и чувства не се преживяват като напълно истински и смислени. Те са неустойчиви, могат да бъдат подменяни и дори диссоциирани.

Субективното възприятие на реалността влиза в асоциативна връзка с интернализираните дисфункционални модели да предизвика негативни емоционално-афективни реакции и това да доведе до различни делинквентни действия.

ПРИЛОЖЕНИЕ 2:
ЛИЧНОСТНИ РАЗСТРОЙСТВА С НЕУСТОЙЧИВ АФЕКТ

Основна характеристика на личност с разстройство от тази група е драматизмът, емоционалността и непостоянството, висока експлоративност и екстраверзия. Разпознаването на личностова патология е от ключово значение за провеждането на разпит и преценяване вероятността от рецидив.

Когато правонарушението е подбудено от мотиви, имащи отношение към преживяването на перманентно чувство за празнота и повишена необходимост от намиране на сигурност и спокойствие, най-често срещаните личностови профили ориентират за личностова патология по типа на гранично личностово разстройство (borderline), хистрионна личност (histrionic), избягваща личност (avoidant) и зависима личност (dependent)[31]. Личностовите особености, които стоят в основата на извършването на правонарушенията от лица с погранично и хистрионно разстройство са свързани преди всичко с преживяванията им за света, себе си и другите, способността им да възприемат ситуацията, в която се намират, и реактивността на емоциите им, които обикновено се отличава с трудности в задържането на импулсивността и хиперреактивност и мелодраматизъм. Лицата с този тип личностова проблематика са рискови да извършат правонарушение поради ниската им самооценка, високите нива на импулсивност, интензивна нужда от одобрение и внимание, ексесивна емоционалност и изключително агресивно поведение. При лицата с borderline личностови особености се наблюдава и риск поради типичното за тях поведение, което е доминирано от адреналин повдигащи активности. И borderline и histrionic личностите се отличават с изключително занижен капацитет за предвиждане на последиците от собственото поведение, което на фона на изначалната им емотивност, дисфункционални модели на възприемане на себе си, света и другите, базов страх от неприемане и отхвърляне, импулсивност и занижени възможности за контрол върху емоциите и поведението, ги прави рискови за извършването на директни насилствени престъпления върху личността и/или върху имущество. Поради личностовите си особености и трудната податливост на корекция, следва да се отбележи, че повечето автори отчитат ниско ниво на поправяне в пенитенциарни заведения и много висок риск от рецидивизъм.

Гранично личностно разстройство[32]:- характеризира се с: нестабилност в отношенията, импулсивност; самонараняване; страх от изоставяне; подчиняемост; ниска самооценка; агресивност; безразсъдност; подозрителност; тенденция за конфликтност; нестабилно и капризно настроение; когнитивни изкривявания. Мъжете страдат от алкохолна и наркотична зависимост, а жените

[31] Wayne Petherick and Grant Sinnamon (Eds.) - The Psychology of Criminal and Antisocial Behavior. Victim and Offender Perspectives (2017, Academic Press) стр. 29

[32] Г.Ончев, Личностова абнормност в клиничната практика, София 2012

от хранителни разстройства. 0.2-1.8% от общата популация влизат в категорията 1:4 в полза на жените.

Прототипът не знае кой е и какво иска. Той е емоционален, с чести смени на настроенията и емоционални връзки и ярко присъствие, което не остава другите безразлични. Впечатлението за него е по-скоро за незрял, отколкото за абнормен. Може да е чаровен и да създава около себе си настроение. Абнормността се характеризира с дълга история от бурни връзки. Непостоянството в идентитета го карат да сменя често работа и планове. Характеризира се с неподчиняемост, анти-авторитарност, бунтарство, промискуитет. Проява агресия основно към предмети и по-рядко към хора. Хамелеонската му природа го прави непредвидим най-често за самия него. Има хронично чувство за празнота и скука. Склонен е към парасуицидно поведение. По време на разпит е саркастичен, раздразнителен, надут и обзет единствено от себе си. При дистрес поведението става хаотично, а изразяването трудно разбираемо.

Избягващите и зависими личности са обзети преди всичко от преживявания на интензивен страх, тези личности се отличава със зависим стил на взаимоотношения. Лица с такъв тип личностова структура често пъти преживяват себе си като неадекватни на заобикалящата ги среда, недостатъчно добри и провалени, което предпоставя интензивна липса на самочувствие. Това е предпоставка да страдат от липса на одобрение от страна на околните и имено по този механизъм се формира **интензивната им необходимост да бъдат приети.** Подтиквани от нея, те често се поставят в услуга на някого и извършват правонарушения, мотивирани от необходимостта да получат одобрението на значим за тях човек и/или група. Обикновено тези личности извършват правонарушения, свързани с отнемането на чужди вещи, проституция, участие в групови изнасилвания, производство и/или разпространение на наркотични вещества, и други забранени от закона дейности. Това не означава, че лица с подобна личностова структура не биха извършили насилствени правонарушения, механизма на насилствените действия при тези лица е преди всичко задвижван от значим за тях обект и се явява като необходимо действие, за да се получи желаното одобрение и зачитане от страна на значим обект.

Хистрионно разстройство-характеризира се с: прекомерна емоционалност и търсене на внимание, манипулативност; неуместна прелъстителност; прокомерно внимание на външния вид, копнеж по внимание; несъобразяване с другите; държи се сексуално предизвикателно под което има плитка емоционалност. 1.8-3% от общата популация са в тази категория, обикновено жени.

Нарцистично разстройство – характеризира се с: грандиозност, нужда от възхищение, неспособност за емпатия; обсебен от фантазия за неограничен

успех; вярва, че е специален, чувство за привилигерованост; неспособност за емпатия; арогантно и надменно поведение. 5,3% от общата популация, 3:2 в полза на мъжете. Патологичният нарцисизъм често е породен от нараняване на самооценката на Аз в много ранен етап и служи като защитен механизъм. Външните прояви на този компенсаторен механизъм са конкурентност, неприемане на критика, сарказъм; вътрешните преживявания са: несигурност, умора от живота, самосъжаление. Най-честите чувства са завист, скука и гняв.Те са експлоатиращи и студени. Другите са ползвани за нарцистично огледало.Те изискват възхищение и преклонение. Обсебен от желание за власт.

Този тип правонарушители са преди всичко задвижвани от необходимостта да запазят своето самочувствие. Тук основен мотиватор за противоправното поведение е преди всичко чувството на гняв, което е провокирано от преживяването за липса на превъзходство над другите и преживяването, че получават по-малко отколкото заслужават в конкретната ситуация. Един от основните поведенчески аспекти при този тип личности е свързан с поведението им по отношение на околните и необходимостта другите да стоят по-ниско от тях. Бидейки над останалите тези личности запазват усещането си за превъзходство. Тези личности са емотивни, мелодраматични и напрегнати, имат изразени нарцистични личностови черти и поведението им е доминирано от желанието да се покажат и изтъкнат, което е компенсаторно поведение, свързано с базово ниското им самочувствие. Най – често този тип личностова структура предпоставя извършването на правонарушения по типа на кражби и злоупотреби, които целят придобиването на усещане за превъзходстворазстройства[33]:

Антисоциално (диссоциално; социопатия)

Прототипът е млад мъж, който в детството си е изтезавал животни или деца; привлекателен, с успех сред жените, но без трайни връзки; Представителите му се характеризират с незачитане на другите и неуважение на правата им; невъзможност за угризения; грубост, безотговорност; измамност и импулсивност; неспособност да се привързва; липса на чувство за вина, невъзможността да се учат от грешките си;импулсивност; дезинхибираност; студен и разсъдъчно неутрален, не изпитва удоволствие от това, че причинява болка. Лесно привлича с чара си. Импулсивността е една от основните характеристики, освен нея и търсене на силни усещания и липса на страх. Дори в екстремни ситуации тези личности не показват страх и не повишават честотата на пулса си. Често те са много добри спортисти или професионални борци. Не се грижат и е възможно да са агресивни към децата си.

От общата популация около 2-3% влизат в тази категория, като 50% са в затворите, 3:1 в ползата на мъжете. Тук са основно извършители на насилствени

[33] Г.Ончев, Личностова абнормност в клиничната практика, София 2012

престъпления и не толкова на икономически. „Лошото родителство“, в което майката е била слабо откликваща на нуждите на детето, е типично за антисоциалните личности.